

Preispitivanje sopstvenih granica kako bismo oskudicu ostavili iza sebe

Article by Giorgos Kallis

February 18, 2021

Za razliku od mejnstrim ekonomije kojoj je u fokusu ekspanzija i produktivnost, envajormentalizam (engl. enviormentalism) je preuzeo na sebe da podseća ljude na ograničenja i posledice prelaženja istih. Previše emisija vodi ekološkoj katastrofi. Prekomerno izvlačenje resursa doprineće socijalnom rascepu. Da li je ovakav način razmišljanja kontraproduktivan? Da li pozivanje na spoljašnja ograničenja društvo uskraćuje za šansu da samo odredi pravac u kome će ići? Sa ekološkim teoretičarom Giorgosom Kalisem (Giorgos Kallis) razgovarali smo o njegovoj novoj knjizi „Ograničenja: Zbog čega je Maltus pogrešio i zašto envajormentalisti treba da mare“, i diskutovali o problematičnim mestima uobičajenog diskursa o ograničenjima i o mogućim alternativama.

Green European Journal: U današnje vreme u pojedinim raspravama o ograničenjima – u pogledu rasta, demografije, planete – poziva se na Maltusa i neomaltuzijance iz 60-ih i 70-ih. Vi u *Ograničenjima* objašnjavate da je Maltusova originalna poruka znatno drugačija od uobičajene priče o ograničenjima i prenaseljenosti¹. Da li biste objasnili?

Giorgos Kalis: Navikli smo da o Maltusu razmišljamo kao o nekome koga je zabrinjavala prenaseljenost i granice rasta. Ali ukoliko pažljivo pročitate *Esej o principu stanovništva*, videćete da Maltus jasno stavlja do znanja da ne veruje u ograničenja u pogledu resursa, pa čak ni u pogledu proizvodnje hrane². Maltusa ne brine prenaseljenost, termin koji nikada ne koristi – nego (optimalan) nivo proizvodnje koji može da održi rast populacije.

Da bi se razumeo Maltus, potrebno je imati na umu da je on bio i sveštenik i ekonomista, prvi profesor političke ekonomije. Maltus je na Kembridžu bio student teologa Vilijema Pejlija (William Paley). Za sveštenike poput njega, merilo veličine nacije izražava se brojčano. Rast populacije smatran je dobrim, a ne lošim. U pogledu budućnosti Maltus nije predviđao prenaseljenost i glad. On se u *Eseju* protivi preraspodeli, argumentujući da briga za siromašne vodi ka tome da postaju lenji i nespremni da naporno rade kako bi se prehranili i izdržavali. Držimo ih gladnim kako bi nastavili da budu preduzimljivi, a populacija nastavila da raste.

Maltusov uticaj na generacije ekonomista i ekonomiju mnogo je jači nego što se obično misli. On je oživeo je hrišćansku mantru i omogućio joj da se multiplikuje u formi ekonomskog principa. Rast populacije u okviru njegovog modela viđen je kao najveće moguće dobro za čovečanstvo, njegova bogom dana misija. Maltus je preveo ovu ekspanzionističku logiku u fundamentalnu ekonomsku pretpostavku. U ekonomiji religiozna dimenzija nestaje, ali pretpostavka da je naša osnovna dužnost kao ljudskih bića da se širimo, umnožavamo i da kolonizujemo zemaljsku površinu (i prostore izvan nje) ostaje.

Da li naglasak koji ekonomija stavlja na oskudicu i rast dolazi od Maltusa?

Ne samo od njega, ali da, Maltus je odigrao važnu ulogu. On je jedan od prvih koji je prikrio moralnu pretpostavku

dužnosti širenja bez ograničenja upotrebljavajući na izgled matematički jezik. Njegov sirovi model aritmetičkog, linearnog rasta u proizvodnji hrane sukobljavao se sa geometrijskim, eksponencijalnim rastom populacije. Međutim, populacija može da beleži eksponencijalni rast samo ukoliko se pretpostavi da ljudi iz nekog razloga ne mogu da postave ograničenja u pogledu toga koliko dece žele da imaju. Istorijski gledano, ljudi su prilagođavali reproduktivne strategije svom okruženju. Moralna i politička pretpostavka da čovečanstvo mora brojčano da se širi prikrivena je matematičkom argumentacijom koja joj daje auru naučnosti. Neograničene potrebe, a samim tim i oskudica, prikazane su kao prirodne činjenice. Veoma specifičan moralni svetonazor predstavljen je kao prirodno stanje stvari: moramo da proizvodimo u sve većim količinama jer nemamo dovoljno.

Ljudi nemaju neograničene potrebe zbog kojih stalno žele više nego što mogu i ne mogu da dobiju. Ostavite nas na pustom ostrvu i budite sigurni da ćemo znati da uživamo, uprkos onome što sumorna nauka želi da mislimo o sebi.

U modernoj ekonomiji, maksimizacija nije više usmerena na populaciju nego na potrošnju i apstraktnu ideju korisnosti. Ako je za Maltusa bilo neophodno da proizvodimo onoliko hrane koliko je neophodno da bismo omogućili maksimalan rast populacije, za moderne ekonomiste rast proizvodnje je neophodan kako bismo maksimalno uživali u ograničenom vremenskom intervalu. Ekonomisti, poput Lajonela Robinsa (Lionel Robbins) u poznatom eseju u kome je definisao ekonomiju kao nauku koja se bavi proučavanjem oskudice, vole da pričaju priču o Robinzonu Krusou³. Robins pripoveda kako je Kruso na ostrvu imao sve što mu je bilo neophodno – mogao je da lovi, ribari, uzgaja hranu, i uživa u životu. Ali ukoliko bi lovio, nije mogao da čita, a kada bi čitao nije bio u mogućnosti da peca. Dakle, njegovo vreme bilo je ograničeno i sve što je radio bilo je po cenu zanemarivanja nečeg drugog. Oskudica je pratila Krusoa sve do raja.

U *Ograničenjima* sam pokušao da pokažem da je ovo mit. To je moralni mit koji je neophodan kako bi se kapitalizam nesmetano širio, a ne univerzalno stanje prirode. Ljudi nemaju neograničene potrebe, zbog kojih stalno žele više nego što mogu i ne mogu da dobiju. Ostavite nas na pustom ostrvu i budite sigurni da ćemo znati da uživamo, uprkos onome što sumorna nauka želi da mislimo o sebi.

U okviru mejnstrim teorije maksimizacija i ekspanzija su uvek poželjne. Gde bismo mogli tražiti alternative?

Postoji mnoštvo načina da uredimo međusobne odnose suprotnih shvatanju da živimo u svetu oskudice i da je neophodno da se širimo. Mnoga pretkapitalistička društva usvojila su logiku ograničavanja, oslanjala su se na sopstveno okruženje, i živela su u stabilnom stanju, zadovoljna onim što su imala na raspolaganju. Ne tvrdim da je moguće preokrenuti svet sa populacijom od devet biliona u lovačko-sakupljačku civilizaciju, koja se oslanja na sopstveno okruženje. Ono što želim da kažem je da su ljudska društva bila organizovana drugačije i da to daje nadu da kapitalistička civilizacija može da usvoji drugačiji oblik organizacije koji nije zasnovan na neograničenom širenju.

Kulturološki napor koji su ekonomski liberali uložili tokom poslednjih decenija uspeo je da ubedi ljude da misle da dobar život podrazumeva da možete da radite sve što poželite. S toga rad u polju kulture treba da otpočne sa

*preispitivanjem da li je ovakva vizija zaista dobra i
poželjna.*

Prvi korak je prepoznavanje gde se nalazimo i zbog čega. Deo problema je to što danas čak i envajormentalisti frejmuju trenutno stanje stvari kao situaciju u kojoj proizvodimo i konzumiramo previše, prekoračujemo planetarna ograničenja, i pravimo preveliki ekološki otisak. Predstavljanje stvari na ovaj način pothranjuje ideju da su naše potrebe po prirodi neograničene i da se sukobljavaju sa spoljašnjim svetom koji nas ograničava. Umesto toga potrebno je da gradimo priču koja polazi od bazične istine da sa znamo kako da se ograničimo i da smislen i istinski slobodan život podrazumeva svest o sopstvenim ograničenjima.

Popularni mitovi danas su oni o ekspanziji – pomislimo na samostalnog preduzetnika ili holivudski blokbuster u kome junak uvek pobeđuje smrt u srećnoj konačnici. Nedostaje nam smislenih popularnih priča o slobodi unutar ograničenja. Potrebni su nam romanopisci i umetnici koji pripovedaju različite priče u različitim formatima, kao i kulturni heroji koji ukazuju na drugačije načine bivanja, slaveći one koji odbijaju suludu trku za „više“ i koji se organizuju kako bi zaštitili svoje zajednice i blagostanje unutar ograničenja.

Da li se na ovaj način naglasak stavlja na individualne restrikcije?

Mi envajormentalisti grešimo kada mislimo da ćemo time što apelujemo na nadolazeću katastrofu podstaći ljude da ograniče sami sebe. Ljudi suočeni sa smrću biraju da žive i da ne razmišljaju o sutra. Ukoliko su svesni da će uskoro umreti, živeće još luđe (ili još gore, postaće depresivni i povući će se). Drugačija priča bi dekonstruisala ideju da oslobođenje podrazumeva život bez ograničenja. Kulturološki napor koji su ekonomski liberali uložili tokom poslednjih decenija uspeo je da ubedi ljude da misle da dobar život podrazumeva da možete da radite sve što poželite. Zbog toga rad u polju kulture treba da otpočne sa preispitivanjem da li je ovakva vizija zaista dobra i poželjna.

Ekološki diskurs žrtvovanja, prema kome ne možemo da živimo kao Donald Tramp jer bi to uništilo prirodu, ostavlja netaknutim ideju da je za početak lepo živeti kao bilioner. Mnogi od nas ne žele da žive kao Tramp, Elon Mask, ili *Vuk sa Vol Strita* (iako se povremeno smejemo sa njima i njihovoj megalomaniji). Kao što je španski filozof Horhe Reihman (Jorge Reichmann) objasnio u svojoj knjižici, neki ljudi ne žele da kolonizuju Mars, neki ljudi žele da žive kvalitetan život dole na Zemlji okruženi prijateljima i voljenima⁴. Možemo li imati priče o ovim ljudima? Možemo li imati priče koje nas podsećaju da je iza kulisa Trampov i Maskov život mizeran? Možda ne mizeran, ali svakako banalan. Dosadan, ispražnjen od značenja, i histeričan u svojoj besmislenoj potrazi za moći zarad moći.

Tvrdite da su envajormentalisti zaglavljani u diskursu spoljašnjih ograničenja. Potičete iz odrast pokreta – kako njihovi uvidi mogu da doprinesu drugačijem viđenju stvari?

Unutar pokreta postoje dva narativa. Jedan potiče od kontinentalnih političkih ekologista kao što je Ivan Ilič (Ivan Illich), Andre Gorc (André Gorz), ili Kornelius Kastoriadis (Cornelius Castoriadis), prema kome je potrebno samoograničavanje i kolektivno određivanje ograničenja. Drugi dolazi anglosaksonske debate o granicama rasta – ideje da su granice određene jer se planeta i hrana, resursi i energija iscrpljuju. Većina teoretičara odrasta, kao što je Serž Latuš (Serge Latouche) i ja lično, na ova dva pristupa ideji ograničenja gledaju kao na jedan te isti. U svojoj novoj knjizi, pokušao sam da ih razdvojim u dva zasebna shvatanja ograničenja – da sami oblikujemo sopstvene želje i ograničenja – i heteronomni pristup koji ograničenja pripisuje spoljašnjim silama prirode.

Za zeleni pokret, put ka napred nije da nastavi sa

upozorenjima o nadolazećim katastrofama, nego u organizovanju alternativnog političkog projekta sa pogledom na dobar život koji se fundamentalno razlikuje od kapitalističke modernosti. Potrebno je uveriti ljude da je ovakav svet bolji za život, ne samo u teoriji nego kroz svakodnevnu praksu.

Kastoriadis tvrdi da je heteronomija antipolitička i antidemokratska. Ukoliko zakone i ograničenja određuje spoljašnja sila, Bog ili majka priroda, u tom slučaju preostaje malo toga što jedan kolektiv može da uradi osim da se pokori tim silama, njihovim glasnicima ili predstavnicima. S druge strane, činjenica da mi kao društvo određujemo sopstvena ograničenja ne znači da ograničenja ne postoje. Ne možete se baciti sa vrha solitera i očekivati da ćete sleteti netaknuti. Ali odluka da li ćete skočiti ili ne jeste suštinski vaša, bez obzira na katastrofalan ishod. Sve dok izbor artikulišemo kao „*Dođavola, zakon gravitacije me ograničava i zbog toga ne mogu skočim sa solitera!*“, nastavićemo da tražimo način da skočimo. Potrebno je da zastanemo i zapitamo se, „*Zbog čega skočiti?*“.

Klimatske promene i katastrofe dolaze, ali da li je korisno predstavljati ih kao problem spoljašnjih ograničenja, oskudice, ili u smislu granica atmosfere koja ne može da apsorbuje više emisija? Sve dok koristimo rečnik zastrašujućih metafora kao što je „*potonuće*“ ili ugljični „*budžeti*“, prirodna reakcija je da razmišljamo o tome na koji način možemo da prekoračimo ova ograničenja, na koji način možemo da oblikujemo klimu tako da može da primi više od nas i naših želja. Ova logika datira od Maltusa: proizvoditi više kako bi se konfrontirali svetu ograničenja.

Za zeleni pokret, put ka napred nije da nastavi sa upozorenjima o nadolazećim katastrofama, nego u organizovanju alternativnog političkog projekta sa pogledom na dobar život koji se fundamentalno razlikuje od kapitalističke modernosti. Potrebno je uveriti ljude da je ovakav svet bolji za život, ne samo u teoriji nego kroz svakodnevnu praksu. Naravno, ne treba da prestanemo da razgovaramo o planetarnim granicama, koje poput skoka sa solitera nose sa sobom katastrofalne posledice. Ali naglasak treba da bude na ekonomskom sistemu i silama koje nas guraju preko ivice.

Ljudi mogu da se povežu sa željom za autonomijom, za slobodom. Čeznju za većom slobodom i socijalnom zaštitom cinično eksploatišu desničarski oportunisti oslanjajući se na nacionalizam i ksenofobiju. Zeleni mogu da postanu istinski branioci autonomije – ne lažne autonomije koja ispoljava sopstvenu frustraciju na slabima i drugačijima.

Autonomija zauzima centralno mesto u radovima mnogih teoretičara političke ekologije u dvadesetom veku. Koje mogućnosti ideja autonomije može da ponudi zelenom pokret?

Koncept autonomije stavlja zelenu politiku u mnogo širu i sveobuhvatniju perspektivu nego diskurs katastrofa, naftnog vrhunca i slično. Ljudi mogu da se povežu sa željom za autonomijom, za slobodom. Autonomija se odnosi na potencijal ljudi da kolektivno uređuju svoje odnose i na njihovo mesto u svetu u kome globalizacija sve odnosi

sa sobom. Ona je zahtev za stvarnom demokratijom. Ova čežnja za više slobode i socijalne zaštite je upravo ono što desničarski oportunisti cinično eksploatišu kroz nacionalizam i ksenofobiju. Zeleni modu da budu istinski branioci autonomije – ne lažne autonomije koja iskaljuje sopstvenu frustraciju na slabima i drugačijima.

Kao što je Andre Gorc prvobitno tvrdio, ekologija ima značenje istinske slobode. Opšte je mesto ismejavanje Zelenih kao neprijatelja slobode, kao onih koji žele da vam otmu automobil i biftek, i koji vam govore kako ne treba da živite. Ova zabluda proizilazi iz shvatanja slobode kao slobode da radite sve što poželite, što znači slobode za jake. Istinsku slobodu moguće je praktikovati samo u okviru ograničenja. Pomislite na pijanistu kome je potrebna ograničena klavijatura kako bi stvorio prelepu muziku, ili na slikara kome je potrebno platno. Ograničenja su oslobađajuća zato što umanjuju iscrpljujuću težinu neograničenog izbora. Ograničavanje sebe samih ostavlja prostor za život drugih. U ekologiji se prvobitno i nadasve radi o ograničenjima, autonomiji, o slobodi.

Alternativni pokreti i politički projekti su često ograničeni na gradove ili na regione u najboljem slučaju. Kakav značaj autonomija ima u praksi pokreta koji se bave državom i koji se kandiduju za funkcije?

Pretpostavljam da ciljate na političko iskustvo Barselone en Komu (Barcelona en Comú). Dolazak na vlast građanskog pokreta u Barseloni 2015. je zanimljivo iskustvo iz više razloga, uprkos tome što je u međuvremenu delimično izgubilo na snazi. Postalo je previše upleteno u katalonsko pitanje, iscrpilo se, što se dešava svim političkim projektima kako vreme prolazi i usled birokratskih bitki. Ipak, prvobitni impuls koji je došao iz civilnog društva i samoorganizovanih pokreta koji su se umrežili na trgovima pobunjenih, ukazali su na mogućnost artikulacije između alternativnih načina življenja i alternativnih ekonomskih praksi kao što su komonsi, i organizacije u svrhu osvajanja političkih funkcija i moći putem izbora.

Alternativne prakse, kao što su tranzicioni gradovi ili vremenske banke, mogu da nastupe kao nove institucije civilnog društva koje neguju i izvode novi zajednički zdrav razum. Zauzvrat, stvara se politička senzibilnost i izborne jedinice koje će zahtevati političku promenu unutar političkih institucija u skladu sa sopstvenim ciljevima.

U našem skorašnjem radu odrastu i državi, Đakomo D'Alisa (Giacomo D'Alisa) i ja argumentujemo kako bi trebalo da prevaziđemo podelu u kojoj narod i građansko društvo predstavljaju jedan pol, a vlast i država drugi. Ovakva perspektiva inspirisana je shvatanjem države kao amalgama političkog društva i građanskog društva Antonija Gramšija (Antonio Gramsci). Političko društvo predstavlja polje političkih institucija i legalne kontrole putem policije i legalnih mehanizama prinude, dok je građansko društvo sfera zajedničkog u kojoj su institucije poput porodice, sindikata, udruženja, crkve i sportskih klubova. Političko društvo koristi silu kako bi uspostavilo vlast, ali ona je neodrživa bez pristanka civilnog društva. Postupci političke moći moraju imati smisla za ljude, zbog čega je kultura i (re)artikulacija postojećeg zdravog razuma u sferi civilnog društva ključna za bilo koju vrstu političke transformacije.

Alternativne prakse, kao što su tranzicioni gradovi ili vremenske banke, mogu da nastupe kao nove institucije civilnog društva koje neguju i izvode novi zajednički zdrav razum. Zauzvrat, stvara se politička senzibilnost izborne jedinice koje će zahtevati političku promenu unutar političkih institucija u skladu sa sopstvenim ciljevima. Prema rečima Silvije Federiči (Silvia Federici), nije poenta zahtevati od države da nahrani i poduči našu decu, nego u komunalnom samoorganizovanju u svrhu edukacije i prehrane sebe samih i naše dece, i zahtevu da država plati i podrži naše inicijative. U tom smislu država nema alternativu, uvek će nam biti potrebna viša nivo društvene

organizacije i preraspodele resursa. Ali forma države unutar socio-ekološke tranzicije u pravcu komonsa bi morala da se radikalno izmeni.

Barcelona en Komu nije izrasla u politički pokret iz ničega. Ona je građena, promišljena i praktikovana od strane ljudi koji su se svakodnevno aktivirali i znojili u alternativnim ekonomski inicijativama, od pokreta koji su se protivili prinudnom iseljavanju do onih koji su tražili otpisivanje duga potrošačkim i stambenim zadrugama. Politička stranka nastala je odozdo, tako što su aktivisti shvatili da društvena transformacija zahteva angažovanje u odnosu na državu i njene institucije, ma koliko se to ispostavilo teškim. Moguće je povući paralelu između pokreta *Occupy* i organizovanja u kampanji Bernija Sandersa.

Dakle individualna promena je na prvom mestu?

Ne. Ništa nije starije, ni kokoška ni jaje. Lično verujem u koevoluciju, leptiriće koji se menjaju sa cvećem. Ukoliko ne postoje različiti ljudi, koji žive drugačije i žele da žive drugačije, neće biti ni političke promene koja će podržati drugačije načine života. Ko bi se organizovao da progura takvu vrstu promene? Bez političke promene u pravcu promene društvenih i materijalnih infrastruktura koje bi podržale drugačije načine života teško je promeniti se i živeti drugačije. Promene treba da se dešavaju istovremeno. Tako da ne, ja ne predlažem individualnu akciju kao alternativu političkoj ili strukturalnoj promeni. Ali ujedno ne mislim da je individualna promena, ili promena u načinu života, potrošnje i želja sekundarna, i da će promena načina proizvodnje postaviti sve ostalo na svoje mesto. Potrebna nam je individualna promena, ali ne isključivo zarad manjeg iscrpljivanja resursa (koliko god ovo bilo važno, samo za sebe nije dovoljno), već zato što politička promena nije moguća bez individualne promene. Zbog toga je fokus moje knjige na etici kolektivnog samoograničavanja kao fundamentalne postavke novog političkog projekta. Ne smatram da će isključivo različite kulture ili etike promeniti kapitalizam, daleko od toga. Obrnuto gledano, ukoliko ne krenemo sa dekolonizacijom sopstvenog imaginarijuma od etike neograničene ekspanzije, jednog dana možda ćemo otkriti da smo umakli kapitalizmu ali da je sve ostalo isto.

Fotnote:

1. Giorgos Kallis (2019). *Limits: Why Malthus Was Wrong and Why Environmentalists Should Care*. Stanford: Stanford University Press.
2. Thomas Malthus (1798). *An Essay on the Principle of Population As It Affects the Future Improvement of Society with Remarks on the Speculations of Mr. Goodwin, M. Condorcet and Other Writers*. London: J. Johnson in St Paul's Church-yard.
3. Lionel Robbins (1932, 1935, 2nd ed.). *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, London: Macmillan.
4. Jorge Riechmann (2004). *Gente que no quiere viajar a Marte*. Madrid: Los Libros de la Catarata.

Giorgos Kallis is an environmental scientist working on ecological economics, political ecology, and water policy. He teaches political ecology and ecological economics at the Autonomous University of Barcelona and recently co-edited the book "Degrowth: A Vocabulary for a New Era."

Published February 18, 2021

Article in Serbian

Translation available in English

Published in the *Green European Journal*

Downloaded from <https://www.greeneuropeanjournal.eu/preispitivanje-sopstvenih-granica-kako-bismo-oskudicu-ostavili->

GREEN EUROPEAN JOURNAL

[iza-sebe/](#)

The Green European Journal offers analysis on current affairs, political ecology and the struggle for an alternative Europe. In print and online, the journal works to create an inclusive, multilingual and independent media space. Sign up to the newsletter to receive our monthly Editor's Picks.